

ग्रामपंचायतीचे लेखा परिक्षण तसेच  
स्व उत्पन्नामध्ये वाढ करण्याबाबत.

**महाराष्ट्र शासन**  
**ग्राम विकास विभाग**  
**शासन परिपत्रक क्रमांक चौविआ-२०१५/प्र.क्र.१०७/वित्त-४**  
सार्वजनिक बांधकाम भवन, १ ला मजला  
२५, मझबान पथ, मुंबई-४०० ००९.  
तारीख: - १ फेब्रुवारी, २०१६.

**प्रस्तावना:-**

ग्रामीण स्तरावर मूलभूत सुविधा पुरविण्याची मुख्यत्वे जबाबदारी ग्रामपंचायतीवर असते. त्यामुळे केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार १४ व्या केंद्रिय वित्त आयोगांतर्गत ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या बळकटीसाठी देण्यात येणारे संपूर्ण अनुदान ग्रामपंचायत स्तरासाठीच उपलब्ध असेल.

१४ व्या केंद्रिय वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार खालील दोन अटींची पूर्तता करतील अशाच ग्रामपंचायतीं परफॉर्मन्स ग्रँट मिळण्याकरीता पात्र ठरणार आहेत.

अ) ग्रामपंचायतींनी त्यांचे लेखे ठेवलेले असणे आवश्यक असून त्यांचे अद्ययावत लेखापरिक्षण झालेले असावे. त्यामध्ये त्यांच्या उत्पन्नाचा सुस्पष्टपणे उल्लेख असणे आवश्यक आहे. त्याकरीता ग्रामपंचायतीचा दोन वर्षांच्या आतील कालावधीचा लेखा परिक्षण झालेला वार्षिक अहवाल विचारात घेण्यात येईल. उदा. सन २०१६-१७ चे परफॉर्मन्स ग्रँट मिळण्याकरीता सन २०१४-१५ चे लेखापरिक्षण झालेले लेखे आवश्यक असतील.

ब) तसेच त्यामध्ये गतवर्षापेक्षा स्वउत्पन्नामध्ये वाढ झाल्याचे दिसून आले पाहिजे. तरी हे लक्षात घेऊन तातडीने उपाययोजना करण्याची नितांत आवश्यकता निर्माण झाली असून त्याअनुषंगाने खालीलप्रमाणे सूचना देण्यात येत आहेत.

**शासन परिपत्रक :-**

**१) ग्रामपंचायतींचे लेखा परिक्षणाबाबत :-**

- १.१) १४ व्या केंद्रिय वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार परफॉर्मन्स ग्रँट मिळण्याकरीता ग्रामपंचायतींनी त्यांचे लेखे ठेवलेले असणे आवश्यक असून त्यांचे अद्ययावत लेखापरिक्षण झालेले असावे. त्यामध्ये त्यांच्या उत्पन्नाचा सुस्पष्टपणे उल्लेख असणे आवश्यक आहे. त्याकरीता ग्रामपंचायतीचा दोन वर्षांच्या आतील कालावधीचा लेखा परिक्षण झालेला वार्षिक अहवाल विचारात घेतला जाईल.

- १.२) १४ व्या केंद्रिय वित्त आयोगांतर्गत ग्रामपंचायतींना परफॉर्मन्स ग्रॅंट मिळण्यास पात्र होण्यासाठी लेखे अद्ययावत ठेवून त्याचे लेखापरिक्षण होणे ही मुख्य अट आहे. तरी त्याकरीता संचालक, स्थानिक निधी लेखापरिक्षा व उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) यांनी आवश्यक कार्यवाही तातडीने करावी.
- १.३) ग्रामपंचायतींचे अचूक तसेच पूर्ण लेखे लेखापरिक्षणासाठी वेळेत उपलब्ध करून देणे याची जबाबदारी ग्रामसेवक/ग्राम विकास अधिकारी यांची राहिल.
- १.४) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) यांनी अधिनस्त सर्व ग्रामपंचायतींचे लेखे अद्ययावत ठेवले जातील यादृष्टीने आवश्यक त्या उपाययोजना कराव्यात. ग्रामपंचायतींचे लेखे स्थानिक निधी लेखापरिक्षकांकडे लेखापरिक्षणासाठी वेळेत उपलब्ध केले जातील याकडेही लक्ष द्यावे.
- १.५) तसेच संचालक, स्थानिक निधी लेखापरिक्षा यांच्याकडून ग्रामपंचायतींचे थकित लेखापरिक्षण तातडीने पूर्ण करून सर्व ग्रामपंचायतींचे लेखापरिक्षण अद्ययावत राहिल याची पुरेशी काळजी घ्यावी.
- १.६) जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी व विभागीय आयुक्त कार्यालयानेही याबाबत वेळोवेळी आढावा घ्यावा.

२) स्व उत्पन्नात वाढ करणे /आर्थिक स्थिती सुदृढ करण्याबाबत-

- २.१) स्व उत्पन्न :- i) ७३ व्या घटना दुरुस्तीनंतर पंचायत राज संस्थांच्या अधिकारात/ कामात व पंचायत राज संस्थांकडे हस्तांतरित होणा-या निधीमध्ये व्यापक सुधारणा झाली आहे. तथापि, आर्थिक स्थिती सुदृढ असल्याशिवाय पंचायत राज संस्था चांगले काम करू शकणार नाहीत.
- ii) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ मध्ये ग्रामपंचायतीची कर व करेत्तर उत्पन्नाची साधने विहित केली आहेत. सदर बाबी व प्रत्यक्ष जिह्यातील वस्तुस्थिती लक्षात घेऊन उत्पन्नात वाढ कशी करता येईल याचा सखोल विचार केला गेला पाहिजे.
- iii) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम १२४ व महाराष्ट्र ग्रामपंचायत कर व फी नियम, १९६० मधील तरतुदीनुसार कर आकारणी करणे व वसूल करणे, हे ग्रामपंचायतींना बंधनकारक आहे.
- iv) ग्रामपंचायतींनी आर्थिक दृष्ट्या सक्षम होण्यासाठी नियमाप्रमाणे कर आकारणी करून उत्पन्न

वाढविणे अपेक्षित आहे. घरपट्टी, पाणीपट्टी इ. सारख्या वसूली थकित राहणार नाही याकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे.

v) महाराष्ट्र ग्रामपंचायत कर व फी नियम, १९६० च्या नियम १७ नुसार ग्रामपंचायतीच्या कर आकारणी यादीची दर ४ वर्षातून पूर्णपणे फेरआकारणी केली पाहिजे अशी तरतूद आहे. तरी नियमात नमूद केलेल्या कमाल व किमान दराच्या अधिन राहून सातत्याने कर आकारणी दरात वाढ करून ग्रामपंचायतींनी उत्पन्न वाढविले पाहिजे.

vi) सध्या जे कर लागू केले आहेत अथवा सुधारित केले आहेत, त्याप्रमाणे वसूली करणे, थकबाकी राहू न देणे, १०० टक्के वसूलीचे उद्दीष्ट साध्य करणे इत्यादी उपाय योजना कराव्यात. घरपट्टी व पाणीपट्टीच्या वसूलीमुळे ग्रामपंचायतीच्या स्व उत्पन्नात भरीव वाढ होईल अशी अपेक्षा आहे. सदर कार्यवाही ग्रामपंचायतीकडून होण्यासाठी जिल्हा परिषदांनी प्रयत्नशील राहायला हवे. विभागीय आयुक्त कार्यालयानेही याबाबत वेळोवेळी आढावा घ्यावा.

vii) जमीन महसूल, मुद्रांक शुल्क, गौणखनिज इ. सारख्या शासनाकडून मिळणा-या स्वउत्पन्नाच्या बाबतही नियमित पाठपुरावा करणे अपेक्षित आहे.

२.२) **सेवा आकारणी :-** पंचायत राज संस्था ज्यावेळी एखादी सेवा उपलब्ध करून देतात त्यावेळी सदर सेवेबाबत येणारा खर्च हा सेवा ज्यांना दिली आहे त्यांच्याकडून वसूल करणे हे क्रमप्राप्त आहे. उदा. पाणी पुरवठा योजना. सदरहू योजना तयार झाल्यावर त्या चालू ठेवण्यासाठी दैनंदिन देखभाल व दुरुस्तीचा खर्च येत असतो. सदर खर्चाचा भार पंचायत राज संस्थांच्या इतर स्व उत्पन्नावर किंवा शासनावर टाकणे उचित नाही. तरी सदरचा खर्च योग्य व पुरेशी पाणीपट्टी आकारणी करून त्यातूनच भागविणे जरूरीचे आहे. पंचायत राज संस्थांनी अशा योजना उत्कृष्टपणे कार्यान्वित राहतील यासाठी प्रयत्नशील राहिले पाहिजे.

२.३) **जमा व खर्चाचा परस्पर संबंध तपासणे व त्यावर नियंत्रण ठेवणे:-** कर, फी किंवा सेवा आकारणी याचा संबंध पंचायत राज संस्थेच्या खर्चाशी येत असतो. उदा. स्वच्छता कर. हा कर जसे संस्था घेते तसेच स्वच्छता ठेवण्यासाठी संस्थेला अनेक बाबींवर खर्च करावा लागत असतो. स्वच्छता करातून येणाऱ्या उत्पन्नातून जर या संबंधितल्या खर्चाचे नियोजन पूर्ण होत असेल तर अशी व्यवस्था स्वयंपूर्ण होते. या ऐवजी स्वच्छता कराचे उत्पन्न कमी व करावा लागणारा खर्च जास्त असे असेल तर पंचायत राज संस्थेच्या आर्थिक स्थितीवर विपरीत परिणाम होतो. याप्रकारे प्रत्येक जमा खर्चाच्या बाबीचे परस्पर संबंध तपासून त्यासाठी योग्य उपाययोजना करून आर्थिक

स्थिती नियंत्रणात ठेवणे गरजेचे आहे. तरी असा आढावा प्रत्येक पंचायत राज संस्थेने घ्यावा व जरूर तिथे विभागीय आयुक्त कार्यालयाचे मार्गदर्शन घ्यावे.

**२.४) खर्चात बचत:-** खर्चाचा वाचवलेला प्रत्येक रुपया हा जमेत मिळविलेल्या प्रत्येक रुपयाशी समान असतो. काटकसरीने, जागृकतेने खर्च करणे हे सार्वजनिक निधी हाताळणाऱ्या प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे. यासाठी खर्चाच्या विविध बाबींचा अभ्यास करून खर्चात बचत कशी होईल यांचा विचार करण्याची गरज आहे. तसेच योजनेसाठी खर्च करताना प्रत्येक रुपयाचा पूर्ण मोबदला योजना ज्यांच्यासाठी सुरू केली आहे त्यांना मिळणे व अशा तऱ्हेने कमीत कमी खर्चात जास्तीत जास्त लाभ करून देणे हे उद्दीष्ट ठेवून योजनेचे व कामाचे नियोजन केले पाहिजे.

३. वरील सूचनांची सर्व संबंधितांनी नोंद घेऊन त्याची यथोचित अंमलबजावणी करावी. त्याअनुषंगाने उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) यांनी त्यांच्या अधिनस्त ग्रामपंचायतींचे लेखापरीक्षण व स्व:उत्पन्नाच्या प्रगती बाबतचा दर २ महिन्याला आढावा घ्यावा.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या [www.maharashtra.gov.in](http://www.maharashtra.gov.in) या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०१६०२०११२३७४९३६२० असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(वैभव राजेघाटगे)  
उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. विभागीय आयुक्त (सर्व),
२. ग्रामविकास विभागातील सर्व सह/उपसचिव,
३. मुख्य कार्यकारी अधिकारी , जिल्हा परिषद (सर्व),
४. संचालक, स्थानिक निधी लेखापरीक्षा, कोकण भवन नवी मुंबई
५. उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी , जिल्हा परिषद (सर्व)
६. गट विकास अधिकारी(सर्व) (संबंधित जिल्ह्यांच्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी मार्फत)
७. निवडनस्ती